

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Τόμ. 12, Αρ. 1 (2023)

ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ HELLENIC JOURNAL OF RESEARCH IN EDUCATION

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΙΔΑΓΟΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ
Δ.Π.Θ.

ΤΟΜΟΣ 12 • ΑΡΙΘΜΟΣ 1

ISSN: 2241-7303

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗ 2023

Διερευνώντας τη σημασία των ήπιων δεξιοτήτων κατά τη μαθησιακή διαδικασία

Νεκταρία Παλαιολόγου, Ζωή Καρανικόλα

doi: [10.12681/hjre.32150](https://doi.org/10.12681/hjre.32150)

Copyright © 2023, Νεκταρία Παλαιολόγου, Ζωή Καρανικόλα

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παλαιολόγου Ν., & Καρανικόλα Ζ. (2023). Διερευνώντας τη σημασία των ήπιων δεξιοτήτων κατά τη μαθησιακή διαδικασία. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 12(1), 20–36. <https://doi.org/10.12681/hjre.32150>

Διερευνώντας τη σημασία των ήπιων δεξιοτήτων κατά τη μαθησιακή διαδικασία

Παλαιολόγου Νεκταρία^α, Καρανικόλα Ζωή^β

^α Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

^β Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Οι ταχύτατες δημογραφικές αλλαγές, οι έντονες μεταναστευτικές εισροές, η έλευση της 4ης βιομηχανικής επανάστασης και η παγκοσμιοποίηση συνιστούν μερικούς από τους σημαντικότερους παράγοντες που διαμορφώνουν τον σύγχρονο τρόπο μάθησης και εκπαίδευσης. Η παρούσα έρευνα έρχεται να διερευνήσει με τη χρήση της κλίμακας Sostra τις απόψεις 159 (N) φοιτητών/τριών και εκπαιδευτικών, εκ των οποίων οι 105 φοιτούν σε προπτυχιακά προγράμματα σε τρία Πανεπιστημιακά Ιδρύματα και οι 54 εκπαιδευτικοί φοιτούν σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα, σχετικά με τις ήπιες δεξιότητες που θεωρούν ως σημαντικές κατά τη μαθησιακή διαδικασία. Ακολούθησε η βολική δειγματοληψία και η ανάλυση των δεδομένων έγινε με την εφαρμογή του λογισμικού IBM SPSS v.28. Η εσωτερική συνοχή του ερωτηματολογίου τεκμηριώθηκε από τον υπολογισμό του συντελεστή Cronbach's Alpha ο οποίος ήταν υψηλός ($0,932 > 0,70$). Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι και για τις δύο ομάδες οι τρεις υποκατηγορίες των δεξιοτήτων-ενδοπροσωπικές, διαπροσωπικές και κοινωνικο-συναισθηματικές- θεωρούνται πολύ σημαντικές. Παρατηρήθηκαν στατιστικά σημαντικά διαφοροποιημένες απαντήσεις ως προς την ηλικία και την ιδιότητα (προπτυχιακοί/ές ή μεταπτυχιακοί/ές) των συμμετεχόντων.

Abstract

Rapid demographic changes, intense immigration flows, the advent of the 4th industrial revolution and globalization are some of the most important factors shaping the modern way of learning and education. This research seeks to investigate, through the use of the Sostra scale, the opinions of 159 (N) students and teachers, 105 at undergraduate level, and 54 teachers at postgraduate level who also have the educator's profile, regarding the soft skills they consider to be mostly important during the learning process. The convenience sampling process was followed and data analysis was conducted by using the IBM SPSS v.28 software. The internal consistency of the questionnaire was tested by calculating the Cronbach's Alpha which was high ($0.932 > 0.70$). The results of the survey demonstrate that for both groups the three sub-categories of soft skills - intrapersonal, interpersonal and socio-emotional - are considered to be very important. Statistically significantly different responses were observed related to the age and to the status (undergraduate or postgraduate) of the participants.

© 2023, N. Παλαιολόγου & Z. Καρανικόλα

Άδεια CC-BY-SA 4.0

Λέξεις-κλειδιά: Ήπιες δεξιότητες, ενδοπροσωπικές, διαπροσωπικές και κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες, Sostra κλίμακα.

Key words: Soft skills, intrapersonal, interpersonal and socio-emotional skills, Sostra scale.

Εισαγωγή

Η επιβίωση των ατόμων στο σύγχρονο συγκείμενο συνδέεται σημαντικά με την ανάπτυξη των κατάλληλων και σωστών δεξιοτήτων, καθώς οι δεξιότητες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ικανότητα του ανθρώπου να αναπτύσσεται, να εξελίσσεται, να προσαρμόζεται και να ευημερεί (Παναγιωτόπουλος και συν., 2022). Η καλλιέργειά τους συμβαδίζει με τις εκάστοτε ατομικές και κοινωνικές ανάγκες και αποκτώνται μέσα από τη μαθησιακή διαδικασία, άλλοτε βραχυπρόθεσμα και άλλοτε μακροπρόθεσμα (European Commission, 2018).

Ειδικότερα, οι εκπαιδευτικοί καλούνται να διαθέτουν αυξημένες ικανότητες ώστε να μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τα σύνθετα και διαφοροποιημένα περιβάλλοντα μάθησης ως προς το φύλο, το κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο και την εθνική προέλευση και να συμβάλουν στην επιτυχή ένταξη και συμπερίληψη όλων των μαθητών/τριών. Ωστόσο, η έννοια της ένταξης δε θα πρέπει να επικεντρώνεται μόνο στο επίπεδο της πρόσβασης στην εκπαίδευση, αλλά να συνδέεται και με την έννοια της αριστείας χωρίς αποκλεισμούς (Parmigiani et al., 2020, 2022α), στη δημιουργία δηλαδή υψηλής ποιότητας και απαιτητικών περιβαλλόντων μάθησης που «αναγνωρίζουν τη διαφορετικότητα των μελών της ως ισχυρό συντελεστή στην εκπαιδευτική εμπειρία» (Islam & Stamp, 2020, ό.α. Parmigiani et al., 2022α, σελ. 3).

Σε τέτοια περιβάλλοντα μάθησης, οι μαθητές/τριες πρέπει να καλλιεργούν όχι μόνο τεχνικές και εξειδικευμένες δεξιότητες, που συνδέονται άμεσα με τη μελλοντική ακαδημαϊκή και επαγγελματική πορεία τους, αλλά και τις ήπιες, οι οποίες ορίζονται ως οι δεξιότητες που βοηθούν τα άτομα να ξεπερνούν τα προσωπικά όριά τους, να αντεπεξέρχονται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες (Sekhar, 2019), να προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα, να είναι ευέλικτοι, να συνεργάζονται, να αλληλεπιδρούν με ανθρώπους που ανήκουν σε διαφορετικά γλωσσικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα και να αποκτούν την ιδιότητα του παγκόσμιου πολίτη (βλ. στο Palaiologou & Dietz, 2012, σελ. 538-541 για multicultural persona-citizen). Η παγκόσμια ικανότητα αφορά, μεταξύ άλλων, στην κινητοποίηση του ατόμου για ενεργό δέσμευση και δράση με στόχο το βιώσιμο μέλλον του κόσμου μας (Parmigiani et al., 2020, 2022β).

Η επισκόπηση, ωστόσο, της σχετικής βιβλιογραφίας καταδεικνύει ότι η πλειονότητα των μελετών για τις ήπιες δεξιότητες αφορά στην οπτική των εργοδοτών και των εργαζομένων και μόνο περιορισμένος αριθμός μελετών έχει επικεντρωθεί στις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για την καλλιέργεια των ήπιων δεξιοτήτων των ίδιων και των μαθητών/τριών τους (Vasanthakumari, 2019). Επιπλέον, οι έρευνες αυτές διεξάγονται κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ευρώπη (Sekhar, 2019).

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα έρευνα έρχεται να διερευνήσει σε εθνικό επίπεδο με τη χρήση της κλίμακας Sostra, τις απόψεις 159 (N) φοιτητών/τριών που φοιτούν είτε σε προπτυχιακά τμήματα σε τρία Πανεπιστήμια (Πατρών, ΕΑΠ και Δυτικής Μακεδονίας) είτε εκπαιδευτικών που φοιτούν σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα (ΕΑΠ), σχετικά με τις ήπιες δεξιότητες που αναγνωρίζουν ως σημαντικές στη μαθησιακή διαδικασία για τους ίδιους και για τους μαθητές/τριες στο σύγχρονο σχολείο.

Η κλίμακα «Sostra, Soft Skills Training and Recruitment of Adult Educator» ανταποκρίνεται στη Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τις Βασικές Ικανότητες για τη Δια βίου Μάθηση (2018) και τις ήπιες δεξιότητες που παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαχείριση των σύγχρονων κοινωνικών συνθηκών. Οι συγγραφείς του παρόντος άρθρου συμμετείχαν στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα GCTE «Global Competence in Teacher Education», με το ΕΑΠ ως εταίρο και το Πανεπιστήμιο του Hull ως Συντονιστή (2019-2022) και στο πλαίσιο του συγκεκριμένου προγράμματος η κλίμακα Sostra χρησιμοποιήθηκε κατά την εξ αποστάσεως κατάρτιση που πραγματοποιήθηκε σε συμμετέχοντες/ουσες φοιτητές/τριες και εκπαιδευτικούς. Ο ιστότοπος του προγράμματος είναι: <https://www.globalcompetence4educators.org/>

Δεξιότητες και ήπιες δεξιότητες

Συχνά παρατηρείται μια εννοιολογική σύγχυση ή και ταύτιση σχετικά με το περιεχόμενο των όρων «δεξιότητα» και «ικανότητα». Στην πραγματικότητα η «ικανότητα» συνιστά ευρύτερη έννοια, καθώς έγκειται σε ένα σύνολο γνώσεων, στάσεων και δεξιοτήτων (οπότε περιλαμβάνει τη δεξιότητα) που

απαιτούνται για την εκτέλεση ενός καθήκοντος ή μιας εργασίας και χρήζουν διαρκούς επικαιροποίησης και αναβάθμισης (Chung & Lo, 2007).

Οι δεξιότητες αποτελούν σημαντικό μηχανισμό της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου, καθώς η επένδυση στην ανάπτυξή τους συνδέεται με την παραγωγικότητα και την αποτελεσματικότητα του ατόμου, του οργανισμού, της κοινωνίας και κατ' επέκταση της οικονομίας (Wyant et al., 2018).

Βασικό χαρακτηριστικό τους αποτελεί η μετουσίωση της γνώσης σε πράξη, η πρακτική, δηλαδή, εφαρμογή των γνώσεων, κάτι που επισημαίνεται και από τον Andreas Schleicher, ως επικεφαλής στον ΟΟΣΑ για τα σύγχρονα εκπαιδευτικά προγράμματα, ο οποίος διατείνεται ότι η παγκόσμια οικονομία δε σε πληρώνει πλέον για αυτά που ξέρεις, αλλά για το τι μπορείς να κάνεις με αυτά που ξέρεις (ό.α. Παναγιωτόπουλος και συν., 2022). Επιπλέον, αναπτύσσονται σταδιακά, προϋποθέτουν γνώσεις, απαιτούν συνεχή εξάσκηση και συνδέονται, προσδιορίζονται και εξαρτώνται από τις απαιτήσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος (Proctor & Dutta, 1995).

Η καλλιέργειά τους έχει απασχολήσει έντονα και τους χαρακτες των πολιτικών των διεθνών οργανισμών. Χαρακτηριστικά η Ursula von der Leyen, Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020) δηλώνει ότι «η καλύτερη επένδυση για το μέλλον μας είναι η επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό μας. Οι δεξιότητες και η εκπαίδευση είναι η ατμομηχανή της ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας και καινοτομίας. Ωστόσο, η Ευρώπη δεν είναι ακόμη απόλυτα έτοιμη. Θα μεριμνήσω ώστε να χρησιμοποιήσουμε όλα τα εργαλεία και τα κονδύλια που έχουμε στη διάθεσή μας για να αποκαταστήσουμε αυτή την ισορροπία».

Μέσα από κατευθυντήριες γραμμές, προγράμματα και αναφορές της ΕΕ, της UNESCO και άλλων διεθνών οργανισμών γίνονται ιδιαίτερες αναφορές στα είδη δεξιοτήτων που θα πρέπει να αναπτύξει ο σύγχρονος πολίτης: ήπιες, (soft), σκληρές (hard), βασικές, ψηφιακές, πολιτισμικές, διαπολιτισμικές, παγκόσμιες, πράσινες, δεξιότητες ζωής, δεξιότητες βιωσιμότητας (Παναγιωτόπουλος και συν., 2022). Οι διαφορετικές κατηγορίες δεξιοτήτων και η αναγκαιότητα ανάπτυξής τους συνδέονται πρωτίστως με τις τεράστιες κοινωνικο-πολιτισμικές, οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές αλλά και την πολυπλοκότητα του τρόπου εργασίας και διαβίωσης (OECD, 2019). Επίσης, υπάρχει επιτακτική ανάγκη συνεχούς αξιολόγησής τους προκειμένου να εντοπίζονται και να προσδιορίζονται οι νέες δεξιότητες που απαιτούνται (De Vos et al., 2015).

Ειδικότερα, οι ήπιες δεξιότητες, σύμφωνα με την UNESCO, συνιστούν μοτίβα συμπεριφοράς, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, κίνητρα και στάσεις που μπορούν να αποκτηθούν στη διάρκεια του εργασιακού βίου (<https://skillsmatch.eu/soft-skills-definitions/>) και συνδέονται με την κοινωνική χάρη, τη γλωσσική ευχέρεια και τις προσωπικές συνήθειες (Pachauri & Yadav, 2014). Είναι εξαιρετικά μεταβιβάσιμες και επιτρέπουν την αποτελεσματική και αρμονική αλληλεπίδραση των ατόμων σε ενδοπροσωπικό, διαπροσωπικό και κοινωνικο-συναισθηματικό επίπεδο (<https://sostra.eu/about-project/>).

Ως βασικές ήπιες δεξιότητες αναγνωρίζονται η επικοινωνία, η ευγένεια και το ήθος, η ακεραιότητα, η αίσθηση του χιούμορ, η φιλικότητα, η ενσυναίσθηση, ο αυτοέλεγχος, η ειλικρίνεια, η θετική στάση, η αισιοδοξία, η ενθάρρυνση, η υπευθυνότητα, η πρωτοβουλία, η επίλυση προβλημάτων, η επιχειρηματικότητα, η ανθεκτικότητα, η διαχείριση του άγχους, η λογοδοσία, ο προσανατολισμός στη στοχοθεσία, την υπηρεσία και τον πελάτη, η επιμονή και η υπομονή, η προσωπική ανάπτυξη και ο σεβασμός (Gibert et al., 2017· Robles, 2012· SOSTRA, 2019).

Οι προαναφερθείσες δεξιότητες άλλοτε εστιάζουν στο άτομο, άλλοτε στην απόδοση, άλλοτε στην αλληλεπίδραση και άλλοτε στον τρόπο σκέψης.

Τέλος, οι ήπιες δεξιότητες λειτουργούν υποστηρικτικά και συμπληρωματικά με όλα τα άλλα είδη δεξιοτήτων. Για παράδειγμα, οι σκληρές δεξιότητες που περιγράφουν τις εξειδικευμένες, τεχνικές και ειδικές για την εργασία γνώσεις δεν επαρκούν για την αποτελεσματική λειτουργία ενός εργαζόμενου, καθώς ο χώρος εργασίας προϋποθέτει συνδυασμό απλών, βασικών και σύνθετων δεξιοτήτων.

Μεθοδολογία της έρευνας

Ερευνητικός σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων προπτυχιακών φοιτητών/τριών σε τρία πανεπιστημιακά ιδρύματα και εκπαιδευτικών που φοιτούν σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα σχετικά με τις ήπιες δεξιότητες που αναγνωρίζουν ως σημαντικές στη μαθησιακή διαδικασία.

Ως επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα ορίζονται τα ακόλουθα:

- Ποιες ήπιες δεξιότητες θεωρούν ως πιο σημαντικές για την καλύτερη αλληλεπίδραση σε ενδοπροσωπικό, διαπροσωπικό και κοινωνικο-συναισθηματικό επίπεδο στη μαθησιακή διαδικασία;
- Υπάρχει συνάφεια ανάμεσα στις δεξιότητες ανά υποκατηγορία (ενδοπροσωπικές, διαπροσωπικές, κοινωνικο-συναισθηματικές);
- Συσχετίζονται συνολικά οι ενδοπροσωπικές, διαπροσωπικές και κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες μεταξύ τους;
- Υπάρχει διαφοροποίηση των αντιλήψεων για την αναγκαιότητα των ήπιων δεξιοτήτων (ενδοπροσωπικών, διαπροσωπικών, κοινωνικο-συναισθηματικών) με βάση τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, όπως την ιδιότητά τους (προπτυχιακοί φοιτητές/τριες και εκπαιδευτικοί που φοιτούν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα) και την ηλικία τους;

Ερευνητικό εργαλείο, δειγματοληψία, αξιοπιστία και εγκυρότητα

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας αξιοποιήθηκε η κλίμακα Sostra, η οποία αρχικά κατασκευάστηκε στο πλαίσιο υλοποίησης του Sostra Project «Soft Skills Training and Recruitment in Adult Educators» (Erasmus+ 2018 KA24) με στόχο τη διερεύνηση των ήπιων δεξιοτήτων που θεωρούνται πιο σημαντικές στη μάθηση ενηλίκων. Στο πρόγραμμα αυτό συμμετείχαν πέντε χώρες: η Φινλανδία, η Ιταλία, η Πολωνία, η Ρουμανία και η Ισπανία.

Η κλίμακα περιλαμβάνει δεκαπέντε είδη ήπιων δεξιοτήτων, οι οποίες κατανέμονται σε τρεις κατηγορίες: α) ενδοπροσωπικές ικανότητες: πάθος και αυτοκίνητρο, αυτογνωσία, δημιουργικότητα, ηθική, β) διαπροσωπικές ικανότητες: ενεργή ακρόαση, συμπερίληψη, κίνητρα για ανάπτυξη, σεβασμός, τέχνη της διερεύνησης και γ) κοινωνικο-συναισθηματικές ικανότητες: ακεραιότητα, θετική στάση, κριτική σκέψη, ενσυναίσθηση και ανοιχτότητα.

Το δείγμα της έρευνας συγκεντρώθηκε μέσω της βολικής δειγματοληπτικής διαδικασίας και αποτελείται από 159 προπτυχιακούς φοιτητές/τριες και φοιτούντες εκπαιδευτικούς. Ειδικότερα οι 105 είναι προπτυχιακοί φοιτητές/τριες σε τρία πανεπιστημιακά ιδρύματα, και συγκεκριμένα στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ), στο Πανεπιστήμιο Πατρών (Τμήμα Μουσειολογίας) και στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας (Τμήμα Νηπιαγωγών). Οι υπόλοιποι 54 είναι εκπαιδευτικοί που φοιτούν σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών στο ΕΑΠ. Η έρευνα διεξήχθη κατά την ακαδημαϊκή χρονιά 2020-2021 (εαρινό εξάμηνο) και συνεχίστηκε έως το 2021-2022 (χειμερινό εξάμηνο).

Έγινε έλεγχος της ονομαστικής εγκυρότητας της έρευνας με βάση τον πίνακα αντιστοίχισης του ερευνητικού εργαλείου στις επιμέρους διαστάσεις των δεξιοτήτων και στις υποκατηγορίες των δεξιοτήτων, τον σκοπό της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα (Bryman, 2016). Η εσωτερική συνοχή του ερωτηματολογίου τεκμηριώνεται από τον υπολογισμό του συντελεστή Cronbach's Alpha ο οποίος ήταν υψηλός (0,932>0,70).

Επίσης, ικανοποιητικός ήταν ο συντελεστής Cronbach's Alpha για κάθε υποκατηγορία των δεξιοτήτων (Ενδοπροσωπικές, Διαπροσωπικές, Κοινωνικο-συναισθηματικές) ($\alpha > 0,70$) (Πίνακας 1). Όσον αφορά τη δεοντολογία, το ερωτηματολόγιο στο αρχικό του μέρος είχε ένα εισαγωγικό σημείωμα για το περιεχόμενο της έρευνας και τον στόχο της. Επίσης, υπήρχε ρητή διαβεβαίωση ότι οι ερωτώμενοι/ες θα συμμετείχαν εθελοντικά, ότι θα διασφαλιζόταν η εχεμύθεια και η ανωνυμία και ότι τα δεδομένα θα αξιοποιούνταν αποκλειστικά για τις ανάγκες της έρευνας.

Πίνακας 1 Έλεγχος εσωτερικής συνέπειας και αξιοπιστίας δεξιοτήτων

	Cronbach's Alpha	Αριθμός μεταβλητών
Ενδοπροσωπικές δεξιότητες	0,781	4
Διαπροσωπικές δεξιότητες	0,817	5
Κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες	0,854	6
Σύνολο δεξιοτήτων	0,932	15

Ανάλυση δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων έγινε με τη χρήση της περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής με την εφαρμογή του λογισμικού IBM SPSS v.28. Έγινε υπολογισμός των ποσοστών, των συχνοτήτων της μέσης τιμής και της τυπικής απόκλισης και η παρουσίασή τους με πίνακες και σχήματα. Ο έλεγχος της κανονικότητας των μεταβλητών για τις δεξιότητες έγινε με το Kolmogorov-Smirnov και τους δείκτες κυρτότητας και στρέβλωσης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει κανονική κατανομή των μεταβλητών. Για τη διερεύνηση των συσχετίσεων μεταξύ των υποκατηγοριών των δεξιοτήτων και των μεταξύ των μεταβλητών για κάθε υποκατηγορία χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson r. Για τους ελέγχους των συσχετίσεων των υποκατηγοριών των δεξιοτήτων με την ηλικία και την ιδιότητα των συμμετεχόντων εφαρμόστηκε ο έλεγχος ανεξάρτητων δειγμάτων T-test και η μονοπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης ANOVA.

Αποτελέσματα έρευνας

Ως προς το φύλο, το 89,3% των συμμετεχόντων/ουσών είναι γυναίκες και το 10,7% άνδρες. Σχετικά με την ηλικία των φοιτητών/τριών του προπτυχιακού προγράμματος η πλειονότητα (67,6%) ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία των 20-25 ετών και όσον αφορά στους εκπαιδευτικούς που φοιτούν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα το μεγαλύτερο μέρος (63%) ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία των >36 ετών. Ως προς την ιδιότητα των ερωτώμενων, το 66% είναι προπτυχιακοί φοιτητές/τριες και το 34% εκπαιδευτικοί που φοιτούν σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα. Δηλαδή οι συμμετέχοντες στην έρευνα διαφοροποιούνται όσον αφορά την ιδιότητά τους είτε ως προπτυχιακοί φοιτητές/τριες είτε ως φοιτούντες εκπαιδευτικοί στο μεταπτυχιακό. Αναφορικά με τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες (Πίνακας 2), η Μέση Τιμή (Μ.Τ.) κυμαίνεται από 3,96 (Πολύ) για το «Πάθος/αυτοκίνητρο» έως 4,33 (Πολύ) για την «Ηθική». Η συνολική Μ.Τ. για τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες είναι 4,12 (Πολύ).

Πίνακας 2 Κατανομή συχνοτήτων, ποσοστών και μέσων τιμών για τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες

Ενδοπροσωπικές δεξιότητες	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ	Μ.Τ	Τ.Α.
Πάθος και αυτοκίνητρο	0%	0,6%	20,8 %	60,4%	18,2%	3,96	0,051
Αυτογνωσία	0%	0,6%	13,8%	56,6%	28,9%	4,14	0,052
Δημιουργικότητα	0%	1,3%	19,5%	50,9%	28,3%	4,06	0,058
Ηθική	0%	0%	11,9%	43,4%	44,7%	4,33	0,054
Σύνολο						4,12	0,041

Όσον αφορά τις διαπροσωπικές δεξιότητες (Πίνακας 3) η Μ.Τ. κυμαίνεται από 4,03 (Πολύ) για την «τέχνη της διερεύνησης (ερωτήσεων)» έως 4,43 (Πολύ) για τον «σεβασμό στους άλλους». Η συνολική Μ.Τ. για τις διαπροσωπικές δεξιότητες είναι 4,16 (Πολύ).

Πίνακας 3 Κατανομή συχνοτήτων, ποσοστών και μέσων τιμών για τις διαπροσωπικές δεξιότητες

Διαπροσωπικές Ικανότητες	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ	Μ.Τ	Τ.Α.
Ενεργή ακρόαση	0%	1,3%	14,5 %	54,7%	29,6%	4,13	0,055
	0	2	23	87	47		
Συμπερίληψη	0%	1,3%	15,7%	47,8%	35,2%	4,16	0,062
	0	2	25	76	56		
Κίνητρα στην ανάπτυξη	0%	2,5%	17,6%	48,4%	31,4%	4,09	0,061
	0	4	28	77	50		
Σεβασμός στους άλλους	0%	0%	6,9%	43,4%	49,7%	4,43	0,049
	0	0	11	69	79		
Η τέχνη της διερεύνησης (ερωτήσεων)	0%	2,5%	22,6%	44,7%	30,2%	4,03	0,063
	0	4	36	71	48		
Σύνολο						4,16	0,044

Ως προς τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες (Πίνακας 4), η Μ.Τ. κυμαίνεται από 4,01 (Πολύ) για την «ικανότητα προσαρμογής» έως 4,42 (Πολύ) για την «ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα». Η συνολική Μ.Τ. για τις κοινωνικο-συναισθηματικές είναι 4,16 (Πολύ).

Πίνακας 4 Κατανομή συχνοτήτων, ποσοστών και μέσων τιμών για τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες

Κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ	Μ.Τ	Τ.Α.
Ικανότητα προσαρμογής	0%	3,1%	19,5%	50,3%	27,0%	4,01	0,061
	0	5	31	80	43		
Ακεραιότητα	0%	1,3%	10,7%	42,8%	45,3%	4,32	0,057
	0	2	17	68	72		
Θετική στάση	0%	1,3%	10,7%	45,3%	42,8%	4,30	0,056
	0	2	17	72	68		
Κριτική σκέψη	0%	0%	18,9%	48,4%	32,7%	4,14	0,056
	0	0	30	77	52		
Ενσυναίσθηση	0%	0%	11,9%	44,0%	44,0%	4,32	0,054
	0	0	19	70	70		
Ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα	0%	0%	10,1%	38,4%	51,6%	4,42	0,053
	0	0	16	61	82		
Σύνολο						4,25	0,043

Όσον αφορά τις απαντήσεις των ερωτηθέντων για τις τρεις υποκατηγορίες δεξιοτήτων (Πίνακας 5), ως προς τις Ενδοπροσωπικές για τους μεταπτυχιακούς η Μ.Τ.=4,26 (πολύ) και για τους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες η Μ.Τ.=4,05 (πολύ). Για τις Διαπροσωπικές δεξιότητες, στους φοιτούντες εκπαιδευτικούς του μεταπτυχιακού προγράμματος η Μ.Τ.=4,34 (πολύ) και στους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες η Μ.Τ.=4,08 (πολύ). Για τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες στους φοιτούντες εκπαιδευτικούς του μεταπτυχιακού προγράμματος η Μ.Τ.=4,43 (πολύ) και στους προπτυχιακούς η Μ.Τ.=4,16 (πολύ). Καταδεικνύεται ότι και στις δύο ομάδες εκπαιδευομένων οι τρεις

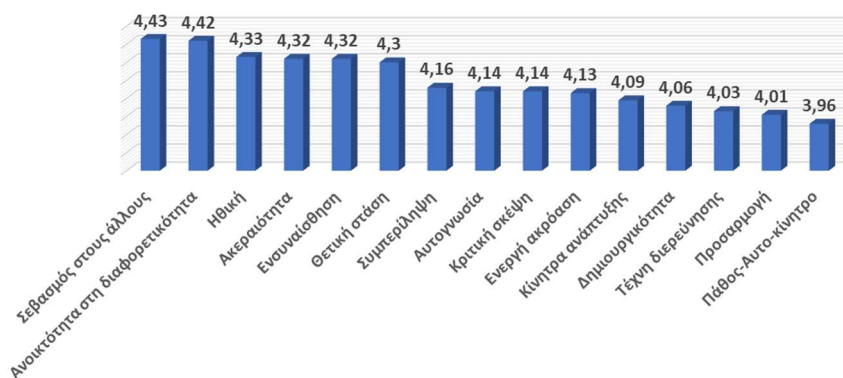
υποκατηγορίες των δεξιοτήτων θεωρούνται πολύ σημαντικές με μικρές αποκλίσεις. Έτσι και για τους φοιτούντες εκπαιδευτικούς του μεταπτυχιακού προγράμματος και για τους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες προτάσσονται οι κοινωνικο-συναισθηματικές και ακολουθούν οι διαπροσωπικές και οι ενδοπροσωπικές. Οι μικρές διαφορές που παρατηρούνται στις μέσες τιμές (Μ.Τ.) ενδεχομένως να αιτιολογούνται από το ότι οι φοιτούντες στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα έχουν ήδη την ιδιότητα του εκπαιδευτικού και κάποιοι από αυτούς/ές ήδη εργάζονται και επομένως είναι πιο συνειδητοποιημένοι/ες όσον αφορά τη σημασία των δεξιοτήτων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Πίνακας 5 Κατανομή μέσων τιμών για τις δεξιότητες προπτυχιακών φοιτητών/τριών και φοιτούντων εκπαιδευτικών του μεταπτυχιακού προγράμματος

Δεξιότητες	Μεταπτυχιακοί		Προπτυχιακοί Φοιτητές/τριες	
	Μ.Τ	Τ.Α.	Μ.Τ	Τ.Α.
Ενδοπροσωπικές δεξιότητες	4,26	0,069	4,05	0,050
Διαπροσωπικές δεξιότητες	4,34	0,075	4,08	0,053
Κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες	4,43	0,069	4,16	0,052

Παρόμοια είναι τα ευρήματα που προέκυψαν από τη συγκριτική έρευνα των Ruhalahti Sanna, Frangou Satu-Maarit, Sanfelice Daniela, Ho Thi Hanh Tien και Vasari Pekka (2021). Συγκεκριμένα μελέτησαν τα είδη των ήπιων δεξιοτήτων που αναγνωρίζουν ως πιο σημαντικά 355 εκπαιδευτές ενηλίκων από τη Βραζιλία, το Βιετνάμ και τη Φινλανδία. Η ανάλυση αναδεικνύει αρκετές ομοιότητες και διαφορές εντός και μεταξύ των τριών χωρών. Για τους Βραζιλιάνους εκπαιδευτές/τριες, τη μεγαλύτερη σημασία από τις ήπιες δεξιότητες έχουν οι κοινωνικο-συναισθηματικές και οι διαπροσωπικές, ενώ οι λιγότερο σημαντικές είναι οι ενδοπροσωπικές. Στη Φινλανδία, η συγκριτική ανάλυση αποκάλυψε ότι οι εκπαιδευτές/τριες θεωρούν τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες ως τις πιο σημαντικές και τις διαπροσωπικές ως τις λιγότερο σημαντικές. Οι Βιετναμέζοι γενικά αξιολόγησαν όλα τα είδη δεξιοτήτων ως λιγότερο πολύτιμα σε σύγκριση με τις αξιολογήσεις από τη Βραζιλία και τη Φινλανδία. Αναγνωρίζουν, ωστόσο, τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες ως τις πιο σημαντικές και τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες ως τις λιγότερο σημαντικές. Αξίζει να σημειωθεί ότι η μέση ηλικία των ερωτηθέντων από τις τρεις χώρες διαφέρουν μεταξύ τους με τους Βραζιλιάνους και Βιετναμέζους εκπαιδευτικούς συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα να είναι νεότεροι/ες σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς της Φινλανδίας.

Αναφορικά με τη σειρά κατάταξης, η παρούσα έρευνα (Σχήμα 1) καταδεικνύει ως πιο σημαντικές δεξιότητες τον Σεβασμό στους άλλους (4,43), την Ανοιχτότητα στη Διαφορετικότητα (4,42) και την Ηθική (4,33) ενώ ως λιγότερο σημαντικές δεξιότητες θεωρούνται η Τέχνη διερεύνησης (των ερωτήσεων), η Προσαρμογή (4,01) και το Πάθος/αυτοκίνητρο (3,96).

Σχήμα 1 Κατανομή μέσων τιμών δεξιοτήτων κατά σειρά κατάταξης

Ανάλογα είναι τα ευρήματα ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στην Ισπανία, τη Φινλανδία, την Ιταλία, την Πολωνία και τη Ρουμανία με το ίδιο εργαλείο (Sostra, 2019) σε οργανισμούς εκπαίδευσης ενηλίκων. Οι κυρίαρχες δεξιότητες που αναδεικνύονται στις προαναφερθείσες χώρες είναι ο σεβασμός στους άλλους και η ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα. Μικρή διαφοροποίηση παρουσιάζεται στις δεξιότητες της προσαρμογής και της ακεραιότητας που βρίσκονται στη χαμηλότερη σειρά κατάταξης. Ειδικότερα στη Ρουμανία αναδεικνύονται ως σημαντικότερες δεξιότητες ο σεβασμός, η ηθική, η ακεραιότητα και ως λιγότερο σημαντικές η ανεκτικότητα και η υπομονή. Στην Ισπανία αναγνωρίζονται ως πιο σημαντικές η ενσυναίσθηση, ο σεβασμός, η δημιουργικότητα και η ηθική και ως λιγότερο σημαντικές η αυτοπεποίθηση και η ανεκτικότητα. Στη Φινλανδία προτάσσονται ο σεβασμός, η τέχνη διερεύνησης, η ανοιχτότητα, στην Ιταλία η ενσυναίσθηση και ο σεβασμός και στην Πολωνία το πάθος/αυτοκίνητρο και ο σεβασμός. Οι όποιες διαφοροποιήσεις στη σειρά κατάταξης στο σύνολο των δεξιοτήτων ενδεχομένως να οφείλονται στο διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο και στις ιδιαίτερες ανάγκες του εκπαιδευτικού συστήματος της κάθε χώρας.

Συσχετίσεις

Συνάφεια υποκατηγοριών ικανοτήτων με τις μεταβλητές τους

Ο έλεγχος του συντελεστή συσχέτισης Pearson (Πίνακας 6) με τις μεταβλητές των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων δείχνει στατιστικά σημαντική θετική συνάφεια του Πάθους/αυτοκινήτρου με την Αυτογνωσία ($r=0,428$), με τη Δημιουργικότητα ($r=0,370$) και την Ηθική ($r=0,461$). Επίσης, υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση της Αυτογνωσίας με τη Δημιουργικότητα ($r=0,470$) και την Ηθική ($r=0,461$) και της Δημιουργικότητας με την Ηθική ($r=0,471$). Μεγαλύτερη στατιστικά σημαντική συσχέτιση υπάρχει ανάμεσα στη Δημιουργικότητα με την Ηθική ($r=0,471$) και μικρότερη στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στο Πάθος/αυτοκίνητρο με τη Δημιουργικότητα ($r=0,370$).

Πίνακας 6 Έλεγχος συνάφειας μεταβλητών ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων

Pearson Correlation	1	2	3	4
Πάθος και αυτοκίνητρο	-			
Αυτογνωσία	0,428**	-		
Δημιουργικότητα	0,370**	0,470**	-	
Ηθική	0,461**	0,462**	0,471**	-

*** Η συσχέτιση είναι σημαντική στο επίπεδο 0,01 (2-tailed)*

Ο έλεγχος του συντελεστή συσχέτισης Pearson με τις μεταβλητές των διαπροσωπικών δεξιοτήτων (Πίνακας 7) δείχνει στατιστικά σημαντική θετική συνάφεια της Ενεργής ακρόασης με τη Συμπερίληψη ($r=0,518$), με τα Κίνητρα στην ανάπτυξη ($r=0,457$), με τον Σεβασμό στους άλλους ($r=0,405$) και με την Τέχνη της Διερεύνησης (ερωτήσεων) ($r=0,386$). Επίσης, υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συνάφεια της Συμπερίληψης με τα Κίνητρα στην ανάπτυξη ($r=0,637$) με τον Σεβασμό στους άλλους ($r=0,451$) και με την Τέχνη της Διερεύνησης (ερωτήσεων) ($r=0,445$). Ακόμα, υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση των Κινήτρων στην ανάπτυξη με τον Σεβασμό στους άλλους ($r=0,466$) και με την Τέχνη της Διερεύνησης (ερωτήσεων) ($r=0,474$). Τέλος, υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση του Σεβασμού στους άλλους με την Τέχνη της Διερεύνησης (ερωτήσεων) ($r=0,504$). Μεγαλύτερη στατιστικά σημαντική συσχέτιση υπάρχει ανάμεσα στη Συμπερίληψη με τα Κίνητρα στην ανάπτυξη ($r=0,637$) και μικρότερη στατιστικά σημαντική συσχέτιση υπάρχει ανάμεσα στην Ενεργή ακρόαση με την Τέχνη της διερεύνησης (ερωτήσεων) ($r=0,386$).

Πίνακας 7 Έλεγχος συνάφειας μεταβλητών διαπροσωπικών δεξιοτήτων

Pearson Correlation	1	2	3	4	5
1 Ενεργή ακρόαση	-				
2 Συμπερίληψη	0,518**	-			
3 Κίνητρα στην ανάπτυξη	0,457**	0,637**	-		
4 Σεβασμός στους άλλους	0,405**	0,451**	0,466**	-	
5 Η τέχνη της διερεύνησης (ερωτήσεων)	0,386**	0,445**	0,474**	0,504**	-

*** Η συσχέτιση είναι σημαντική στο επίπεδο 0,01 (2-tailed)*

Ο έλεγχος του συντελεστή συσχέτισης Pearson με τις μεταβλητές των κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων (Πίνακας 8) δείχνει στατιστικά σημαντική θετική συνάφεια της δεξιοτήτας προσαρμογής με την Ακεραιότητα ($r=0,510$), με τη Θετική στάση ($r=0,480$) με την Κριτική σκέψη ($r=0,484$), με την Ενσυναίσθηση ($r=0,428$) και με την Ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα ($r=0,456$). Έπειτα, υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συνάφεια της Ακεραιότητας με τη Θετική στάση ($r=0,462$), με την Κριτική σκέψη ($r=0,501$), με την Ενσυναίσθηση ($r=0,341$) και με την Ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα ($r=0,435$). Επίσης, υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση της Θετικής στάσης με την Κριτική σκέψη ($r=0,626$), με την Ενσυναίσθηση ($r=0,513$) και με την Ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα ($r=0,542$). Ακόμα, υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική σχέση της Κριτικής σκέψης με την Ενσυναίσθηση ($r=0,554$) και με την Ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα ($r=0,534$). Τέλος, υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση της Ενσυναίσθησης με την Ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα ($r=0,542$). Μεγαλύτερη στατιστικά σημαντική συσχέτιση υπάρχει ανάμεσα στη Θετική στάση με την Κριτική σκέψη ($r=0,626$) και μικρότερη στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην Ακεραιότητα με την Ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα ($r=0,374$).

Πίνακας 8 Έλεγχος συνάφειας κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων

Pearson Correlation	1	2	3	4	5	6
1 Ικανότητα προσαρμογής	-					
2 Ακεραιότητα	0,510**	-				
3 Θετική στάση	0,480**	0,462**	-			
4 Κριτική σκέψη	0,484**	0,501**	0,626**	-		
5 Ενσυναίσθηση	0,428**	0,374**	0,513**	0,554**	-	
6 Ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα	0,456**	0,435**	0,542**	0,534**	0,542**	-

*** Η συσχέτιση είναι σημαντική στο επίπεδο 0,01 (2-tailed)*

Συνάφεια υποκατηγοριών δεξιοτήτων

Ο έλεγχος του συντελεστή συσχέτισης Pearson (Πίνακας 9) δείχνει στατιστικά σημαντική θετική συνάφεια στο σύνολο των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων με τις διαπροσωπικές δεξιότητες ($r=0,815$) και τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες ($r=0,830$). Επίσης, υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συνάφεια του συνόλου των διαπροσωπικών δεξιοτήτων με τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες ($r=0,820$).

Πίνακας 9 Έλεγχος συνάφειας ενδοπροσωπικών, διαπροσωπικών και κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων

Συντελεστής Συσχέτισης Pearson		1	2	3
1	Ενδοπροσωπικές δεξιότητες	-		
2	Διαπροσωπικές δεξιότητες	0,815**	-	
3	Κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες	0,830**	0,820**	-

** Η συσχέτιση είναι σημαντική στο επίπεδο 0,01 (2-tailed)

Για τον έλεγχο της διαφοράς των μέσων τιμών των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων με την ηλικία, χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση διασποράς μίας κατεύθυνσης (One Way Anova). Για τη μηδενική υπόθεση (H0) προβλέπεται ότι οι τιμές των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων με βάση την ηλικία δε διαφέρουν μεταξύ τους. Για την εναλλακτική υπόθεση (H1) προβλέπεται ότι οι τιμές των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων με βάση την ηλικία διαφέρουν μεταξύ τους. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης (Πίνακας 10) δείχνουν $F(2)=6,950$, $p=0,000$. Επομένως, δεν υπάρχει ισότητα των μέσων τιμών των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων με την ηλικία ($p<0,05$). Συνεπώς, απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των αντιλήψεων για τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες με την ηλικία.

Πίνακας 10 Ανάλυση διακύμανσης των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων με την ηλικία

Dass	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P*
Between Groups	3,466	2	1,733	6,950	0,000
Within Groups	38,893	156	0,249		

* $p < 0,05$

Η στατιστικά σημαντική διαφορά (Πίνακας 11) εντοπίζεται στις ηλικιακές κατηγορίες «> 36» και «20-25» ($p\text{-value}=0,000<0,05$). Η διαφορά είναι ίση με 0,320 μονάδες. Επομένως, η μέση τιμή των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων όσων ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία «> 36» ετών είναι 0,320 μονάδες μεγαλύτερη σε σχέση με όσους ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία «20-25» ετών, επομένως είναι περισσότερο θετικοί.

Πίνακας 11 Συγκρίσεις μέσων τιμών των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων με την ηλικία**Tukey HSD**

(I) ΗΛΙΚΙΑ	(J) ΗΛΙΚΙΑ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
20-25	26-35	-0,234	0,108	0,081	-0,49	0,02
	> 36	-0,320	0,089	0,000	-0,53	-0,11
26-35	20-25	0,234	0,108	0,081	-0,02	0,49
	> 36	-0,086	0,113	0,729	-0,35	0,18
> 36	20-25	0,320	0,089	0,000	0,11	0,53
	26-35	0,086	0,113	0,729	-0,18	0,35

* . Η μέση διαφορά είναι σημαντική στο επίπεδο 0,05.

Για να ελεγχθεί εάν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των αντιλήψεων των συμμετεχόντων των ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων με βάση την ιδιότητά τους (προπτυχιακοί φοιτητές/τριες και φοιτούντες εκπαιδευτικοί μεταπτυχιακού προγράμματος) έγινε ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση T-test ανεξάρτητων δειγμάτων. Ως μηδενική υπόθεση (H_0) προβλέπεται ότι οι αντιλήψεις για τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες με βάση την ιδιότητα δε διαφέρουν μεταξύ τους. Ως εναλλακτική υπόθεση (H_1) προβλέπεται ότι οι αντιλήψεις για τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες με βάση την ιδιότητα διαφέρουν μεταξύ τους. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ελέγχου T-test, αναφορικά με τα περιγραφικά μέτρα για τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες (Πίνακας 12) φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί που φοιτούν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα εκτιμούν σε μεγαλύτερο βαθμό (Mean=4,26) ως σημαντικές σε σχέση με τους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες (Mean=4,05) ότι οι ενδοπροσωπικές δεξιότητες είναι σημαντικές.

Πίνακας 12 Περιγραφικά μέτρα ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων για προπτυχιακούς φοιτητές/τριες και φοιτούντες εκπαιδευτικούς μεταπτυχιακού προγράμματος

	Ιδιότητα	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Ενδοπροσωπικές δεξιότητες	Προπτυχιακοί	105	4,05	0,510	0,050
	Μεταπτυχιακοί	54	4,26	0,508	0,069

Όσον αφορά τη σχέση της ιδιότητας (προπτυχιακοί φοιτητές/τριες και φοιτούντες εκπαιδευτικοί μεταπτυχιακού προγράμματος) των συμμετεχόντων με τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες (Πίνακας 13) υπάρχει ισότητα των διασπορών, καθώς στο Levene's Test το $p\text{-value}=0,725>0,05$. Συνεπώς, με βάση τα αποτελέσματα $t(157)=-2,508$, $p\text{-value}=0,013<0,05$, υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά και απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση. Επομένως, οι εκπαιδευτικοί που φοιτούν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα εκτιμούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες ως σημαντικές τις ενδοπροσωπικές δεξιότητες.

Πίνακας 13 Αποτελέσματα T-test για συσχέτιση ενδοπροσωπικών δεξιοτήτων με την ιδιότητα

	Levene's Test for Equality of Variances				Significance	
	F	Sig.*	t	df	One-Sided p	Two-Sided p
Equal variances assumed	0,125	0,725	-2,508	157	0,007	0,013
Equal variances not assumed			-2,511	107,470	0,007	0,014

* $=p < 0,05$

Για τον έλεγχο της διαφοράς των μέσων τιμών των διαπροσωπικών δεξιοτήτων με την ηλικία, χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση διασποράς μίας κατεύθυνσης (One Way Anova). Για τη μηδενική υπόθεση (H_0) ορίζεται ότι οι τιμές των διαπροσωπικών δεξιοτήτων με βάση την ηλικία δε διαφέρουν μεταξύ τους. Για την εναλλακτική υπόθεση (H_1) ορίζεται ότι οι τιμές των διαπροσωπικών δεξιοτήτων με βάση την ηλικία διαφέρουν μεταξύ τους. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης (Πίνακας 14) δείχνουν $F(2)=14,759$, $p=0,000$. Επομένως, δεν υπάρχει ισότητα των μέσων τιμών των διαπροσωπικών δεξιοτήτων με την ηλικία ($p<0,05$). Συνεπώς, απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των αντιλήψεων για τις διαπροσωπικές ικανότητες με την ηλικία.

Πίνακας 14 Ανάλυση διακύμανσης των διαπροσωπικών δεξιοτήτων με την ηλικία

Dass	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P*
Between Groups	7,797	2	3,899	14,759	0,000
Within Groups	41,206	156	0,264		

* = $p < 0,05$

Η στατιστικά σημαντική διαφορά (Πίνακας 15) εντοπίζεται στις ηλικιακές κατηγορίες: α) «> 36» και «20-25» ($p\text{-value}=0,000<0,05$). Η διαφορά είναι ίση με 0,467 μονάδες. Επομένως, η μέση τιμή των διαπροσωπικών δεξιοτήτων όσων ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία «> 36» ετών είναι 0,467 μονάδες μεγαλύτερη σε σχέση με όσους ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία «20-25» ετών. β) «26-35» και «20-25» ($p\text{-value}=0,002<0,05$). Η διαφορά είναι ίση με 0,394 μονάδες. Επομένως, η μέση τιμή των διαπροσωπικών δεξιοτήτων όσων ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία «26-35» ετών είναι 0,394 μονάδες μεγαλύτερη σε σχέση με όσους ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία «20-25» ετών.

Πίνακας 15 Συγκρίσεις μέσων τιμών των διαπροσωπικών δεξιοτήτων με την ηλικία**Tukey HSD**

(I) ΗΛΙΚΙΑ	(J) ΗΛΙΚΙΑ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
20-25	26-35	-0,394	0,111	0,002	-0,66	-,13
	> 36	-0,467	0,091	0,000	-0,68	-,25
26-35	20-25	0,394	0,111	0,002	0,13	,66
	> 36	-0,073	0,116	0,806	-0,35	,20
> 36	20-25	0,467	0,091	0,000	0,25	,68
	26-35	0,073	0,116	0,806	-0,20	,35

*. Η μέση διαφορά είναι σημαντική στο επίπεδο 0,05.

Για να ελεγχθεί εάν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των αντιλήψεων των συμμετεχόντων των διαπροσωπικών δεξιοτήτων με βάση την ιδιότητά τους (προπτυχιακοί φοιτητές/τριες και φοιτούντες εκπαιδευτικοί μεταπτυχιακού προγράμματος) έγινε ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση T-test ανεξάρτητων δειγμάτων. Ως μηδενική υπόθεση (H_0) προβλέπεται ότι οι αντιλήψεις για τις διαπροσωπικές δεξιότητες με βάση την ιδιότητα δε διαφέρουν μεταξύ τους. Ως εναλλακτική υπόθεση (H_1) προβλέπεται ότι οι αντιλήψεις για τις διαπροσωπικές ικανότητες με βάση την ιδιότητα διαφέρουν μεταξύ τους. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ελέγχου T-test, αναφορικά με τα περιγραφικά μέτρα για τις διαπροσωπικές δεξιότητες (Πίνακας 16) φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί που φοιτούν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα εκτιμούν σε μεγαλύτερο βαθμό (Mean=4,34) τις διαπροσωπικές δεξιότητες ως σημαντικές σε σχέση με τους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες (Mean=4,08).

Πίνακας 16 Περιγραφικά μέτρα διαπροσωπικών δεξιοτήτων για προπτυχιακούς φοιτητές/τριες και φοιτούντες εκπαιδευτικούς μεταπτυχιακού προγράμματος

	Ιδιότητα	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Διαπροσωπικές δεξιότητες	Προπτυχιακοί	105	4,08	0,542	0,053
	Μεταπτυχιακοί	54	4,34	0,551	0,075

Όσον αφορά τη σχέση της ιδιότητας (προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές/τριες) των συμμετεχόντων με τις διαπροσωπικές δεξιότητες (Πίνακας 17) για τους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες και τους φοιτούντες εκπαιδευτικούς του μεταπτυχιακού προγράμματος υπάρχει ισότητα των διασπορών, καθώς στο Levene's Test το $p\text{-value}=0,840>0,05$. Συνεπώς, με βάση τα αποτελέσματα $t(157)=-2,860$, $p\text{-value}=0,005<0,05$, υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά και απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση. Επομένως, οι φοιτούντες εκπαιδευτικοί του μεταπτυχιακού προγράμματος εκτιμούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους φοιτητές/τριες τις διαπροσωπικές δεξιότητες ως σημαντικές.

Πίνακας 17 Αποτελέσματα T-test για συσχέτιση διαπροσωπικών δεξιοτήτων με την ιδιότητα

	Levene's Test for Equality of Variances		t	df	Significance	
	F	Sig.*			One-Sided p	Two-Sided p
Equal variances assumed	0,041	0,840	-2,860	157	0,002	0,005
Equal variances not assumed			-2,845	105,562	0,003	0,005

* $=p < 0,05$

Για τον έλεγχο της διαφοράς των μέσων τιμών των κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων με την ηλικία, χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση διασποράς μίας κατεύθυνσης (One Way Anova). Για τη μηδενική υπόθεση (H_0) προβλέπεται ότι οι τιμές των κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων με βάση την ηλικία δε διαφέρουν μεταξύ τους. Για την εναλλακτική υπόθεση (H_1) προβλέπεται ότι οι τιμές των κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων με βάση την ηλικία διαφέρουν μεταξύ τους. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης (Πίνακας 18) δείχνουν $F(2)=8,921$, $p=0,000$. Συνεπώς, απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των αντιλήψεων για τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες με την ηλικία. Ισχύει η εναλλακτική υπόθεση ότι υπάρχει διαφορά των μέσων τιμών των κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων με την ηλικία ($p<0,05$).

Πίνακας 18 Ανάλυση διακύμανσης των κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων με την ηλικία

Dass	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P*
Between Groups	4,709	2	2,354	8,921	0,000
Within Groups	41,173	156	0,264		

* $=p < 0,05$

Η στατιστικά σημαντική διαφορά εντοπίζεται στις ηλικιακές κατηγορίες «> 36» και «20-25» (p -value=0,000<0,05). Η διαφορά είναι ίση με 0,375 μονάδες. Επομένως, η μέση τιμή των κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων όσων ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία «> 36» ετών είναι 0,375 μονάδες μεγαλύτερη σε σχέση με όσους ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία «20-25» ετών.

Για να ελεγχθεί εάν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των αντιλήψεων των συμμετεχόντων για τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες με βάση την ιδιότητά τους (προπτυχιακοί φοιτητές/τριες και φοιτούντες εκπαιδευτικοί μεταπτυχιακού προγράμματος) έγινε ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση T-test ανεξάρτητων δειγμάτων. Ως μηδενική υπόθεση (H_0) προβλέπεται ότι οι αντιλήψεις για τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες με βάση την ιδιότητα δε διαφέρουν μεταξύ τους. Ως εναλλακτική υπόθεση (H_1) προβλέπεται ότι οι αντιλήψεις για τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες με βάση την ιδιότητα διαφέρουν μεταξύ τους. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ελέγχου T-test, αναφορικά με τα περιγραφικά μέτρα για τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες (Πίνακας 19) διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί που φοιτούν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα εκτιμούν σε μεγαλύτερο βαθμό (Mean=4,43) ως σημαντικές σε σχέση με τους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες (Mean=4,16) τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες.

Πίνακας 19 Περιγραφικά μέτρα κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων για προπτυχιακούς φοιτητές/τριες και φοιτούντες εκπαιδευτικούς μεταπτυχιακού προγράμματος

	Ιδιότητα	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες	Φοιτητής	105	4,16	0,532	0,052
	Εκπαιδευτικός	54	4,43	0,510	0,069

Όσον αφορά τη σχέση της ιδιότητας (προπτυχιακοί φοιτητές/τριες και φοιτούντες εκπαιδευτικοί μεταπτυχιακού προγράμματος) των συμμετεχόντων με τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες (Πίνακας 20), για τους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες και τους φοιτούντες εκπαιδευτικούς του μεταπτυχιακού προγράμματος υπάρχει ισότητα των διασπορών καθώς στο Levene's Test το p -value=0,722>0,05. Συνεπώς, με βάση τα αποτελέσματα $t(157)=-3,074$, p -value=0,002<0,05, υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά και απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση. Επομένως, οι εκπαιδευτικοί που φοιτούν στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα εκτιμούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες ως σημαντικές τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες.

Πίνακας 20 Αποτελέσματα T-test για συσχέτιση κοινωνικο-συναισθηματικών δεξιοτήτων με την ιδιότητα

	Levene's Test for Equality of Variances				Significance	
	F	Sig.*	t	df	One-Sided p	Two-Sided p
Equal variances assumed	0,127	0,722	-3,074	157	0,000	0,002
Equal variances not assumed			-3,116	111,134	0,000	0,002

* = $p < 0,05$

Συμπεράσματα και σκέψεις

Ο εκπαιδευτικός σήμερα καλείται να εργαστεί και να διδάξει σε σύνθετα και πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα διαφορετικούς μαθητές που έχουν διαφορετικές ανάγκες και χρήζουν διαφοροποιημένης προσέγγισης και διδασκαλίας. Η ανάπτυξη των ήπιων και κοινωνικών δεξιοτήτων συνιστά πλέον μια απαραίτητη και σημαντική ιδιότητα των μελλοντικών εκπαιδευτικών καθώς συμβάλλουν στην ανάπτυξη της προσωπικότητας, στην ενίσχυση των επικοινωνιακών δεξιοτήτων και στη βελτίωση της ευελιξία στο εργασιακό περιβάλλον.

Βάσει της έρευνας, οι ήπιες δεξιότητες που είναι απαραίτητες σε μεγάλο βαθμό να έχουν καλλιεργηθεί από τους φοιτητές/τριες σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο διαφαίνεται να είναι: α) Ενδοπροσωπικές δεξιότητες (πάθος/αυτοκίνητρο, αυτογνωσία, δημιουργικότητα, ηθική) (4,12), β) Διαπροσωπικές δεξιότητες (ενεργή ακρόαση, συμπερίληψη, κίνητρα στην ανάπτυξη, σεβασμός στους άλλους, τέχνη της διερεύνησης μέσω ερωτήσεων) (4,16) και γ) Κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες (ικανότητα προσαρμογής, ακεραιότητα, θετική στάση, κριτική σκέψη, ενσυναίσθηση, ανοιχτότητα στη διαφορετικότητα) (4,16).

Κατά την άποψή μας έχει ιδιαίτερη σημασία το εύρημα ότι και οι προπτυχιακοί φοιτητές/τριες, οι οποίοι είναι σε διαφορετικά τμήματα και οι φοιτούντες εκπαιδευτικοί του μεταπτυχιακού προγράμματος, όλοι τους με σπουδές στην εκπαίδευση ή/και τον πολιτισμό, αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα που έχει στην εκπαίδευση/κατάρτιση των ίδιων ως εκπαιδευτικών αλλά και των μαθητών/τριών τους η ανάπτυξη ήπιων δεξιοτήτων, οι οποίες εμπεριέχουν βασικές αρχές της εκπαίδευσης για τη διαφορετικότητα και για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Οι σχολικές δομές σήμερα είναι αρκετά σύνθετες- είτε τυπικής είτε μη τυπικής εκπαίδευσης- και σε αυτές φοιτούν μαθητές/τριες διαφορετικής γλωσσικής και πολιτισμικής προέλευσης, με διαφορετικές εκπαιδευτικές και ψυχοκοινωνικές ανάγκες στις οποίες καλούνται να ανταπεξέλθουν οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί αναπτύσσοντας οι ίδιοι αλλά και στους μαθητές/τριες τους νέες δεξιότητες (Howland et al., υπό έκδοση). Το σύγχρονο σχολείο είναι καιρός να κάνει μια στροφή στη βιωματικότητα, δηλαδή στην παροχή δημιουργικών δραστηριοτήτων, στην ανάπτυξη ήπιων δεξιοτήτων στους μαθητές/τριές τους, από το να είναι κατεξοχήν προσανατολισμένο στην παροχή γνώσεων βάσει της διδακτέας ύλης. Ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες είναι απαραίτητο να υποστηριχθούν συναισθηματικά, ψυχολογικά και κοινωνικά όλα τα παιδιά, ενισχύοντας με κατάλληλες ενδοσχολικές δραστηριότητες- ενδοπροσωπικές, διαπροσωπικές και κοινωνικοσυναισθηματικές- όλους τους τύπους πολλαπλής νοημοσύνης.

Ομοίως, όλοι οι φοιτητές/τριες, ως αυριανοί εργαζόμενοι σε διάφορα εργασιακά περιβάλλοντα, για παράδειγμα στον τομέα των επιχειρήσεων, χρειάζεται να έχουν αναπτύξει τις νέες ήπιες δεξιότητες που παρουσιάσαμε σε αυτή την έρευνα (Briga et al., υπό έκδοση), προκειμένου να είναι ευέλικτοι και αποτελεσματικοί και να διαχειρίζονται στον μέγιστο δυνατό βαθμό τις ανάγκες που προκύπτουν στον εργασιακό χώρο τους, με στόχο τη συνεργασία και την αποφυγή συγκρούσεων. Στη σημερινή εποχή, με τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες στην καθημερινή ζωή, κατά την άποψή μας, η ανάπτυξη ήπιων δεξιοτήτων διαφαίνεται να είναι μια πολύ σημαντική παράμετρος στον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων επιμόρφωσης και κατάρτισης σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής.

Κλείνοντας, θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι η παρούσα μελέτη φιλοδοξεί να καταδείξει τη συμβολή των εκπαιδευτικών στη μάθηση και καλλιέργεια των ήπιων δεξιοτήτων και την αναγκαιότητα εξέλιξης και επέκτασής τους εντός και εκτός της σχολικής μονάδας. Παράλληλα να καλύψει κενά στην έρευνα που σχετίζεται με τις ήπιες δεξιότητες και τον ρόλο του/της εκπαιδευτικού, να παράσχει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και εκμάθησή τους σε διάφορα πολυπολιτισμικά μαθησιακά περιβάλλοντα και να αποτελέσει έναυσμα για περαιτέρω διάλογο και εποικοδομητική συζήτηση. Επίσης, η κλίμακα Sostra, σε συγκριτική έρευνα που έγινε σε άλλες χώρες, ως εργαλείο αποτυπώνει τις διαφοροποιήσεις εκπαιδευτικών που ανήκουν σε διαφορετικές ηλικιακές κατηγορίες (Sanna et al., 2021). Κάτι τέτοιο μπορεί να αποτελέσει ένα παράδειγμα προς διερεύνηση και στην ελληνική πραγματικότητα μέσα από την πραγματοποίηση περαιτέρω ερευνών, τόσο ποιοτικών όσο και ποσοτικών.

Τέλος, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας δε θα μπορούσαν να γενικευτούν και να επεκταθούν λόγω του περιορισμένου δείγματος, το οποίο επιλέχτηκε με τη τεχνική της βολικής δειγματοληψίας και αφορά μια συγκεκριμένη ανθρωπογεωγραφία.

Ευχαριστίες

Οι συγγραφείς του άρθρου από τη θέση αυτή εκφράζουν τις ευχαριστίες τους στον κ. Κώστα Ζωγόπουλο, εκπαιδευτικό και υπ. διδάκτορα του Πανεπιστημίου Πατρών για τη συνεργασία του στη στατιστική ανάλυση των δεδομένων της παρούσας έρευνας καθώς και στους προπτυχιακούς φοιτητές/τριες και τους φοιτούντες εκπαιδευτικούς του μεταπτυχιακού προγράμματος που συμμετείχαν με ενδιαφέρον στην παρούσα έρευνα.

Βιβλιογραφία

- Briga, E., Jones, S.L., Howland, C., & Liles, M. (υπό έκδοση). Global competence and education policies: implications for the classroom. In N. Guler & C. Ullom (Επιμ.), *At school in the world: developing globally engaged teachers*. Rowman & Littlefield Publishing.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford University Press.
- Chung, R.G., & Lo, C.L. (2007). The development of teamwork competence questionnaire: Using students of business administration department as an example. *International Journal of Technology and Engineering Education*, 55-57.
- De Vos, A., De Hauw, S., & Willemse, I. (2011). *Competency development in organizations: building an integrative model through a qualitative study*. Vlerick Leuven Gent: Management School.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2018). *Σύσταση του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2018, σχετικά με τις βασικές ικανότητες της διά βίου μάθησης* (2018/C 189/01). Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=ES](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=ES)
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2020). *Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Σχέδιο δράσης για την ψηφιακή εκπαίδευση 2021-2027. Επαναπροσδιορίζοντας την εκπαίδευση και την κατάρτιση για την ψηφιακή εποχή*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0624&from=EL>
- European Commission. (2018). *ANNEX of proposal for a Council recommendation on the core competencies of lifelong learning*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)
- Gibert, A., Tozer, W.C., & Westoby, M. (2017). Teamwork, soft skills, and research training. *Trends in Ecology & Evolution*, 32(2), 81-84. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2016.11.004>.
- Howland, C., Jones, S.L., Liles, M., & Vasquez, C.R. (υπό έκδοση). Global competence education and the non-formal sector. In N. Guler & C. Ullom (Επιμ.), *At school in the world: developing globally engaged teachers*. Rowman & Littlefield Publishing.
- OECD. (2019). *Future of education and skills 2030 Concept Note*. https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/skills/Skills_for_2030_concept_note.pdf

- Pachauri, D., & Aruna, Y. (2014). Importance of soft skills in teacher education programme. *International Journal of Educational Research and Technology*, 5(1), 22-25.
- Palaiologou, N., & Dietz, G. (2012). *Mapping the field of multicultural and intercultural education*. Cambridge Scholars Publishing. <https://www.cambridgescholars.com/product/978-1-4438-4031-6>
- Παναγιωτόπουλος, Γ., Καρανικόλα, Ζ., & Ζωγόπουλος, Κ. (2022). *Δεξιότητες στο σύγχρονο συγκείμενο. Ένας ερευνητικός διάλογος*. Γρηγόρης.
- Parmigiani, D., Jones, S.L., Palaiologou, N., Murray, M., Korkealehto, K., Kunnari, I., Campora, A., Magioncalda, A., & Zucca, D. (2020). Global competence across European teacher education programmes. 14th Annual Teacher Education Policy in Europe (TEPE) Conference, Helsinki, Finland. May 13-15, 2020.
- Parmigiani, D., Jones, S.L., Silvaggio, C., Nicchia, E., Ambrosini, A., Pario, M., Pedevilla, A., & Sardi, I. (2022α). Assessing global competence within teacher education programs. How to design and create a set of rubrics with a modified delphi method. *SAGE Open*, 12(4). <https://doi.org/10.1177/21582440221128794>
- Parmigiani, D., Jones, S.L., Kunnari, I., & Nicchia, E. (2022β). Global competence and teacher education programmes. *A European perspective. Cogent Education*, 9(1), 2022996. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2021.2022996>
- Proctor, R.W., & Dutta, A. (1995). *Skill acquisition and human performance*. Sage.
- Robles, M. (2012). Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly*, 75(4), 453-465. <https://doi.org/10.1177/1080569912460400>
- Sanna, R., Satu-Maarit, F., Sanfelice, D., Tien, H.T.H., & Pekka, V. (2021). A comparative study of Brazil, Finland and Vietnam: Soft skills for adult educators. *European Journal of Education Studies*, 8(4), 199-224.
- Sekhar, R. (2019). Teaching soft skills: a necessity in modern era. *Research Journal of English Language and Literature*, 7(1), 109-117. <https://doi.org/10.33329/rjelal.7119.109>
- Sostra. (2019). *Intellectual Output 2 Identified 15 Key Soft Skills*. www.sostra.eu
- Vasanthakumari, S. (2019). Soft skills and its application in work place. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 3(2), 66-72.
- Watkins, K.E., & Marsick, V.J. (2010). Group and organizational learning. Στο C.E. Kasworm, A.D. Rose, & L.M. Ross-Gordon (Επιμ.), *Handbook of adult and continuing education*. Sage.
- Wyant, A., Manzoni, A., & McDonald, S. (2018). Social skill dimensions and career dynamics. *Socius*, 4. <https://doi.org/10.1177/2378023118768007>